

הקלות הבלתי נסבלת של הפרשנות

תגובה לדברי רבקה רביב

דבריה של רבקה רביב חוזרים ומעלים כמה נושאים וסוגיות אשר ראויים לעמוד, לדעתי, בראש סדר יומנו הלמדני והאינטלקטואלי. הנני שמח על ההזדמנות להמשיך את הדיון, והאמת תורה דרכה.

א. מגמת סקירת הגישות ההרמנויטיות במאמרי הקודם

הנני רחוק מלטעון כי "הימצאותה או חוסר הימצאותה של תאוריה מדעית מצדיקה או שוללת את הלגטימציה של הפרשנות או קובעת את טיבה" (רביב, עמ' 116). לא משום "שאין לדבריו גיבוי תאורטי מודרני" (רביב, הערה 2)¹ טענתי נגד ר"י ברנדס, אלא משום שנגע בשאלות כבודות משקל ומורכבות ועשה זאת באופן קליל. לא את עלבונה של התאוריה המדעית יצאתי לתבוע, אלא את עלבוננו של כובד הראש. הצהרה כגון "אין 'רוח המקראות' דבר שבמציאות..." (ברנדס, עמ' 88-89), מצריכה מחשבה מעמיקה לגבי שאלות הרמנויטיות, עם או בלי המינוח ה'תאורטי' המקובל. דומה כי לא מוגזם יהיה לתבוע מהכותב, כי יתוודע לאלה שעסקו בשאלות הללו לפניו ויתמודד אתם, בטרם יצהיר הצהרות מרחיקות לכת.

ב. חוסר התייחסות לגישה הדקונסטרוקציוניסטית

נכון הדבר שאין דעתי נוחה מהגישה הדקונסטרוקציוניסטית, וניגע בנימוקיי להלן. ברם, כפי שהטעמתי במאמרי, לא זאת הסיבה שהמעטתי לדון בה שם. כל חוקרי הספרות, ההוגים וההרמנויטיקנים שעסקתי בהם שייכים לתחום שיח (realm of)

1. והנני להעיר על דבריה של רביב (הערה 2), כי "קרוב לוודאי שידחה [ברנדס] את [שיטת הדקונסטרוקציה] בשתי ידיים. מכל מקום אי אפשר לבוא כלפיו בטענה שאין לדבריו גיבוי תיאורטי מודרני". תמהני - מה ערך ל'גיבוי תאורטי' אשר המחבר דוחה אותו בשתי ידיים? וכי בפסיקה או בסמכות אנו עוסקים, ששם ניתן להיתלות באילן גדול 'ולא מטעמיה'? הגיבוי התאורטי העשוי לשרת את טיעונו של ברנדס הינו פיתוח וביסוס הגותי של רעיונותיו של המחבר עצמו.

(discourse) ראשי אחד, ובו בני אדם (גם) מוצאים - ולא רק מייצרים - משמעות בטקסטים, מתוך הנחה שהטקסט הוא סוג של שיח בין אנשים. מתוך הנחה זו דנים ומתלבטים המחברים הללו בשאלה אם - ובאיזו מידה - המשמעות מוענקת לטקסט על ידי אלמנטים של הטקסט עצמו או על ידי חוג האנשים הקשורים לטקסט: מחברו, קוראו או סביבתו התרבותית. הדקונסטרוקציה שייכת לתחום שיח אחר. היא יוצאת - במיוחד בגרסתה הדרדיאנית - בהתרסה רבתי נגד מסורת החשיבה המערבית כולה, הנגועה לטענתה ב"לוגוצנטריזם" (= ההנחה שהשפה מפגישה אותנו עם המציאות) וב"מטפיזיקה של נוכחות". הדקונסטרוקציה, על פי הגדרתה העצמית, לא תוכל להידון מסביב לאותן סוגיות הרמנויטיות שנדונו במאמרי, והיא תובעת דיון נפרד בפני עצמו.²

ג. גבולות הפרשנות הלגיטימית

טענתה המרכזית של רביב (עמ' 116) היא, כי גישה פרשנית, כמו זו של ברנדס, אשר "מעמידה את הטקסט המקראי כשלעצמו בקרן זווית שלכל היותר מוארת על ידי הטקסט המדרשי" ו"שמטרתה 'להשיג הישגים ערכיים וחינוכיים'" - אינה צריכה להיחשב "מתיחה" של מושג הפרשנות". המחברת איננה "חושבת שכדאי להיכנס במסגרת כזו להגדרת מושג הפרשנות", ובמקום זה היא מביאה שני טיעונים לטובת קביעתה: (1) "עדיין אנחנו בתחום יחסי הגומלין בין הפרשן, המקרא והטקסט המדרשי" (עמ' 116); (2) "טקסטים רבים העוסקים בחינוך ובטיפול שומעיהם או לומדיהם" מקובל לראותם כטקסטים פרשניים, ולדוגמה - (א) ספר דברים ורבים מכתובי הנביאים והכתובים, (ב) מדרשי אגדה, ואולי גם (ג) חלקים מפרשנות ימי הביניים (עמ' 117).

מסתבר שאין תוקף לטיעוניה של רביב בלי להיכנס לגוף השאלה פרשנות מהי, ובשני טיעוניה היא מניחה את המבוקש. אשר לטיעון (1), אין בעובדה שהשיח מתבצע מסביב לפרשן, למקרא ולטקסט המדרשי כדי להוכיח שמדובר בפרשנות, ועדיין יש לבדוק מהי צורת ההתייחסות לטקסט.

גם טיעון (2) מניח שמושג הפרשנות סובל את הכול, ונדון בדוגמותיה אחת לאחת.

2. יש לציין כי גם ספר אשר יצא לכנס במקום אחד מגוון רחב של גישות ספרותיות לפרשנות המקרא הוציא מהכלל את הדקונסטרוקציה, יחד עם מעט גישות אחרות - מרקסיזם, פסיכואנליזה ופמיניזם. במבואם לספר *The Literary Guide to the Bible*, Cambridge, Mass. 1987, p. 6, מסבירים העורכים, ר' אלטר ופ' קרמוד, כי "הלגיטימיות הכללית של גישות כאלה איננה מוטלת כאן בספק, אלא רק חוסר התאמתם לפרויקט שלנו, כפי שהגדרנו אותו" (התרגום שלי - א"ח).

א. ספר דברים - ודאי הדבר שספר דברים מספר מִקְדָּשׁ, תוך שינויים, הוספות והשמטות, סיפורים רבים שסופרו בחומשים האחרים (מעמד הר סיני, חטא העגל, חטא המרגלים ועוד), אך אין נכון לומר ש'מקובל' לראות בספר זה 'פרשנות' של הגרסאות הקודמות, כמו שלא מקובל לראות בספר בראשית פרשנות של עצמו, אף על פי שהוא מביא גרסאות שונות של סיפור בריאת האדם ושל הדו-שיח בין יוסף לאחיו (מ"ב, יב-יג; מ"ג, ו-ז; מ"ד, יט, ועיין רמב"ן), ועוד. נכון הדבר שהדקונסטרוקציוניסטים העניקו אף לכגון אלה את הכינוי 'פרשנות'³, אך אין זו דרך המלך בשימוש במונח 'פרשנות', ולטעמי גישה זו נוגדת את השכל הישר. מכל מקום מתברר שוב כי אין תוקף לטיעוניה של רביב בלי שנגדיר את המושג פרשנות.

ב. מדרש - הגדרת המדרש כפרשנות היא מעמודי התווך של מאמרה של רביב, וכבר בהערה 1 היא מצביעה על קבוצה של חוקרים הנשענים על תורות דקונסטרוקציוניסטיות על מנת להסביר את אופיו הפרשני של המדרש. אך נקודה זו אינה מוסכמת, ורבים מהחוקרים מבחינים⁴ בין היסודות הפרשניים הטמונים במדרש לבין ההרחבה החינוכית-הערכית-הרעיונית שהוסיפו חז"ל,⁵ או אפילו שוללים⁶ מהמדרש כל אופי פרשני. כל הגישות הנ"ל יסודתן בהררי קודש,⁷ והרוצה להכריע ולבסס על גישתו מסקנות הרמנויטיות - עליו להביא

3. ה' בלום אף הרחיק לכת, והוא מאפיין את כל היצירות (= הטקסטים) שבתולדות הספרות כ"קריאות שגויות" (misreadings) של יצירות אשר קדמו להן.

4. לדוגמה: ג' כהן במאמרים רבים, וביניהם: 'ספרות כאשנב לתורה', **אמנות ויהדות**, רמת גן תשמ"ט, עמ' 208-211; 'המדרש כדרך להוראת עומק פשוטו של מקרא', **דרך אפרתה**, ג, תשנ"ג, עמ' 25-26; ד' שטרן, **המשל במדרש** (תרגום: י' עמנואל), תל אביב 1995, עמ' 72-78.

5. גם אם נניח שהמדרש הוא סוג של פרשנות, עדיין מבחינים חלק מהחוקרים בינו לגישת הדקונסטרוקציה. עיין: D. Stern, 'Moses-side: Midrash and Contemporary Literary Criticism', *Prooftexts* 4, 1984, pp. 193-203; idem., 'Midrash and Indeterminacy', *Critical Inquiry* 15, 1988, pp. 132-161. יותר מאשר בעולם המדרש, יש למצוא קרבה לחשיבה הדקונסטרוקציוניסטית דווקא בעולם הקבלה, ועיין: M. Idel, 'Infinites of Torah in Kabbalah', in: G.H. Hartman and S. Budick (eds.), *Midrash and Literature*, New Haven 1986, pp. 149-150; B. Roitman, 'Sacred Language and Open Text', in: idem., pp. 172-173. חלק מהדקונסטרוקציוניסטים עצמם ראו והבליטו את הזיקה הזאת לעולם הקבלה, ובמיוחד ה' בלום בספרו: *Kabbalah and Criticism*, New York 1975.

6. כגון י' פרנקל, **דרכי האגדה והמדרש**, גבעתיים תשנ"א, עמ' 83-85; הנ"ל, **מדרש ואגדה**, תל אביב תשנ"ז, עמ' 40-53.

7. לדוגמה: רש"י, רשב"ם, אבן עזרא, רמב"ם והגר"א הבחינו היטב בין פשט לדרש, ואילו ר"י מקלנבורג (בעל 'הכתב והקבלה') ומלבי"ם זיהו את המדרש עם עומק פשוטו של המקרא. הדברים עתיקים ורחבים ואין כאן המקום להרחיב בהם, והקורא המעוניין יוכל לעקוב אחרי

ראיה. ואף כאן ברור כי לא יהיה לראיות כל תוקף בטרם עסקנו בהגדרת המושג 'פרשנות'.

ג. חכמי ימי הביניים - אין כל מחלוקת ביני לבין רביב (וכן ביני לבין ר"י ברנדס) לגבי קיומן של מגמות חינוכיות וערכיות בפרשנותם של חכמי ימי הביניים, ולא בגלל מגמות כאלה - הקיימות, במידה כזו או אחרת, בכל פרשנות - הייתי מערער על מעמדה הפרשני של שיטה כלשהי. טענתי הייתה, ונשארה, כי יש למנוע מגישות מסוימות את הכינוי 'פרשנות', לא משום מה שיש בהן (הנחות ערכיות וחינוכיות מוקדמות), אלא משום מה שאין בהן: אין הן "מושרשים בהתמודדות רצינית ומעמיקה עם נתונים הלקוחים מהטקסט, ומודרכים על פי שיקול דעת אינטלקטואלי ישר ורחב".⁸

ד. קולות חריפים ופסילה עקרונית

רביב מתריעה (עמ' 117) על הקולות בוויכוח אשר "נשמעו חריפים" בעיניה, ועל "נימה של פסילה עקרונית של דרכו הפרשנית של הזולת", אשר מכניסה לבית המדרש 'כיוון זר' השאוב מהעולם הנוצרי, ובניגוד ל"רוחב דעתם של חז"ל, שראו אין-ספור אפשרויות שהמקרא ניתן להתפרש בהן" (הערה 8). ברם, בדיקה מעמיקה יותר תגלה, בניגוד לדברי רביב, כי גם לרוחב לבם של חז"ל יש גבולות, וחכמים ידעו, לעתים, לבטא באופן חריף למדי חוסר נחת מפירוש מסוים.⁹ לצד הפתיחות והחופש שגילו חז"ל בפרשנות התורה, ובענייני אגדה במיוחד, קיימת אהבה קנאית לאמת, והיא מוצאת את ביטויה, בין היתר, ברתיעה מדברים ומגישות שלא נראו

גלגולי הדיון מסביב לשאלות הללו באמצעות מחקרים שהוקדשו לכך, וביניהם: רמ"מ כשר, *תורה שלמה*, מילואים לדרך יז, ניו יורק תשט"ז, עמ' רפז-שיב; D. Weiss-Halivni, *Peshat and Derash*, New York-Oxford 1991; J.M. Harris, *How Do We Know This? - Midrash and the Fragmentation of Modern Judaism*, Albany 1995.

8. מצוטט מתוך מאמרי, עמ' 100, בשינויי לשון קלים.

9. "אמר לו רבי אליעזר: ישמעאל, דקל הרים (= דקל שאינו מניב פרי) אתה" (תורת כוהנים תזריע פרק יג); "אמר לו רבי אלעזר בן עזריא: עקיבא! מה לך אצל הגדה? כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות" (חגיגה יד ע"א); "אמר לו ר' עקיבא: דייך פפוס..." (מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דויהי בשלח פרשה ו, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 112); "אמר ליה: וכי מפני שאתה דורש 'בת' - 'זבת' נוציא זו לשריפה?" (סנהדרין נא ע"ב); "...בההיא ענתא אקיל ר' אבא בר כהנא לר' לוי (= באותו זמן קלל וזלזל ר' אבא בר כהנא לר' לוי), אמר ליה: כזבנה שקרא" (ב"ר פרשה מז, ט; מהד' תאודור-אלבק עמ' 476); "...אמרו לו: נשתקע הדבר ולא נאמר (עבודה זרה ז ע"ב); אמר רב יוסף: שרא ליה מריה לרבי הילל! (סנהדרין צט ע"א); ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה (סנהדרין פ"י מ"א).

להם - רתיעה עד כדי פסילה. לטענת א' אלטמן, חוסר הסובלנות נולד בבית מדרש יהודי.¹⁰

גם שאלת הלגיטימיות של 'פסילת' הדעה הנגדית - יש לתלותה בשאלת גבולות הפרשנות. אם גם פרשנות מגמתית, המעמידה את הטקסט כשלעצמו בקרן זוית, איננה נחשבת מתיחת גבולות הפרשנות עד לכדי ניתוק, אזי אין כל אמת מידה, ואף אין כל מניע, לפסול גישות נוגדות.¹¹ לעומת זאת, המתייחס לפרשנות כעניין שיש לו אמות מידה וגבולות אינו יכול להתייחס בשוויון נפש לכל גישה, ועשוי הוא להגיע גם לידי פסילה של דעות אחרות.¹² יכול אני להזדהות עם קריאתה של רביב לשמור על שיח המתנהל תוך כבוד הדדי ושמירה על חופש הביטוי. ברם לטעמי, כל הסתייגות רציונלית ומנומקת מעמדת הזולת תתקבל ברצון, וגם אם ההסתייגות היא חריפה עד כדי 'פסילה'. יש להודות כי הגבול בין שלילת הדעה לשלילת כבודו של היריב הוא לעתים מטושטש, אך איננו פטורים מלעמוד עליו, שהרי שלילת הזכות לפסול עמדות תרוקן את הדיון בסוגיות חמורות מכל כובד משקלו.

ה. הדקונסטרוקציה והפרשנות

רביב מציבה בפניי את האתגר להכניס לתוך עולם הפרשנות הנאמנת למסורת גם את הגישה הדקונסטרוקציוניסטית. במסגרת מאמר תגובה אי אפשר לרדת לעומקם של דברים, אך פטור בלא כלום אי אפשר, ועל כן אסתפק בהערות מעטות. בדרכנו ניגע גם בשאלה מה חשיבותה האינטקלטואלית והרוחנית של הגדרת המושג 'פרשנות'.

הדקונסטרוקציה, כפי שמעיד שמה, מבקשת להראות כי כל טקסט טומן בחובו אלמנטים המערערים את היסודות אשר עליהם נשען הטקסט עצמו, כפי שכתב ג'

10. א' אלטמן, 'הסובלנות והמסורת היהודית', פנים של יהדות, תל אביב תשמ"ג, עמ' 217-232.
11. גם רביב (הערה 1) מודעת לבעיית הרלטביזם הקיצוני האורב לפתחו של הדקונסטרוקציוניסט, אך היא טוענת כי "כבר רבים עסקו ביישובו של קושי זה בקשר לספרות חז"ל", ומביאה כדוגמה את מאמרו של ג'ל ברונס. אמנם ברונס מתמודד עם הבעיה של ריבוי משמעות, וחשיבותו של דיון בעולם רב-משמעי. אך לא מצאתי שהוא דן בבעיית הרלטביזם, וודאי לא הרלטביזם הדקונסטרוקציוניסטי. התמודדותו עם ריבוי הפנים החז"לי דווקא מזכירה יותר גישות הרמנויטיות, כגון זו של ה"ג גדמר (הנזכר בהערות השוליים למאמרו של ברונס), מאשר גישה דקונסטרוקציוניסטית (ובעלי הגישה הדקונסטרוקציוניסטית אינם מצוטטים במאמר כלל). חבל שרביב לא פירטה באיזה אופן התמודדו המחברים עם בעיית הרלטביזם.

12. על המתח בין חשיבה פלורליסטית לקיומם של אמונה ורגש דתיים עמוקים, עיין J. Hick, *Problems of Religious Pluralism*, Hampshire and London 1985, pp. 13-15.

היליס מילר: ¹³ "דקונסטרוקציה איננה בגדר פירוק של הטקסט, אלא הוכחה, שהטקסט כבר התפרק מעצמו". לפני כעשר שנים הראה א' גרינשטיין¹⁴ כיצד ניתן לקרוא סיפורי מקרא על פי גישה דקונסטרוקציוניסטית, וכיצד קריאה כזאת עשויה להעשיר את תפיסתנו הדתית-התיאולוגית. באחת מדוגמותיו, הוא טוען כי עיון בפרשת נדב ואביהוא, תוך נכונות דקונסטרוקטיבית להניח שאין המקרא מספק הסבר מתיישב על הדעת לעונשם החמור והמפתיע, מערער על "הסדר העולמי המשתמע מעבודת ה' המסודרת, וזאת על ידי הצבעה על אופיו הבלתי-ניתן-לחיזוי של ה', על עצמאותו ועל הטרנסצנדנטיות המוחלטת שלו".¹⁵ לא ניגע כאן במה שיש להעיר על אופן קריאתו את הסיפור המסוים הזה,¹⁶ ונסתפק בהערות הקשורות למתודה ולהשלכותיה. ברור כי יש למתודה הזאת פוטנציאל אדיר לשחרר את הלומד מכבליה של הקריאה השגרתית ולאגרו אותה לחשיבה מחודשת ויצירתית. אין ברצוני לשלול באופן מוחלט את יכולתו של הפרשן הנאמן למסורת להיעזר במתודה הזו, אך הריני להציב בפניו שלוש נקודות שיש להיזהר מפניהן:

1. דבקות מול מהפכנות: השיטה הדקונסטרוקציוניסטית מלווה בדרך כלל בלהט ורטוריקה מהפכניים, ויעיד עליה שמה. אין זה מקרי, וגם לא מפתיע, שרבים מראשי המדברים של השיטה הם יהודים (!) החיים בשולי הקהילה היהודית.¹⁷ דומה כי הסיבות לכך נעוצות בשורשי השיטה, ויעידו דברי ז' דרידה, אבי השיטה הדקונסטרוקציוניסטית:¹⁸ "ככל שתאמר 'זהותי באשר לעצמי יסודה

13. מצוטט ומתורגם על ידי ז' לוי, **הרמוניטיקה**, תל אביב תשמ"ז, עמ' 266.
14. E. Greenstein, 'Deconstruction and Biblical Narrative', *Prooftexts* 9, 1989, pp. 42-71.
15. שם, עמ' 63 (התרגום שלי - א"ו).
16. לדוגמה, לא מובן לי כיצד אחרי דיון ארוך ומפורט של המחבר בפסוק "אש זרה אשר לא צוה אותם" ובהצעות שונות לפירושו, נעלם הפסוק לחלוטין מהצעת הפירוש החדש של המחבר. מכיוון אחר יש להעיר כי הרעיונות שגרינשטיין מוצא בסיפור נדב ואביהוא אינם זרים לחלוטין למקרא, ועיין לדוגמה בספר איוב. החידוש של הדקונסטרוקציה כאן עשוי להסתכם בכך שרעיונות כאלה ימצאו במקרא לעתים מזומנות הרבה יותר, ובכך תאבד התפיסה השגרתית את מעמדה הבכיר, ותיהפך התפיסה הלא-שגרתית לתופעה נפוצה ואף שגרתית. השפעתה של הפיכת הלא-שגרתית לשגרה היא בעיניי מרחיקת לכת, ועיין להלן בפנים.
17. לגבי זהותו היהודית של דרידה, עיין: ג' עפרת, **דרידה היהודי - על יהדות כפצע ועל הגותו של ז'אק דרידה**, ירושלים תשנ"ח (להלן: עפרת), ובמיוחד עמ' 57 ואילך. יש לציין כי גם חוקרים שהושפעו רבות מהדקונסטרוקציה - עיין רשימה של רביב, עמ' 1 - שייכים, בדרך כלל, לפלגים המהפכניים יותר של העולם היהודי הדתי.
18. מתוך: **שאלות ביהדות**, פריס 1996, עמ' 76, והובא על ידי עפרת בעמ' 61. יש חוקרים שהצביעו על פער בין משנתו של דרידה עצמו לבין האופן שהוא נתפס על ידי רוב מעריציו ומבקרו כאחד. F. Lentricchia, *After the New Criticism*, Cambridge 1980, pp. 174ff. (להלן: לנטריכיה) מציין שדרידה עצמו ביקש לערער את התפיסה ה'לוגוצנטרית' על

באי-היותי זהה לעצמי, בהיותי זר, בלתי תואם את עצמי'... כך תהא יותר יהודי". כל עיסה זקוקה לשאור, אבל במינון הנכון, והמהלך הדקונסטרוקציוניסטי רווי בשאור מעצם טיבו, וספק אם נשארת עיסה.

2. גבולותיה של הפרשנות: השיטה הדקונסטרוקציוניסטית נשענת על הנחות ומתודות המעוררות סימני שאלה רבים. שחרור הפרשנות מהכבלים הרגילים של לשון והקשר, הנטייה להבליט את הנסתר והשונה והשימוש בכלים לשוניים אסוציאטיביים ומהפכניים מובילים לא-פעם, כפי שהעירו כבר מבקרי השיטה, לפרשנות דמיונית למדי, בעלת אופי להטוטני מובהק.¹⁹ גם כאשר הקריאה הדקונסטרוקציוניסטית נצמדת יותר לכלים הרגילים של הלשון והתחביר, עדיין היא מעוררת ספקות מתודולוגיים חמורים. ניקח לדוגמה את קריאת סיפור נדב ואביהוא שהוצע לעיל: ההבנה הדקונסטרוקציוניסטית של סיפור זה מעוגנת בבידודו של הסיפור מהקשרו הכלל-מקראי. בידוד זה מאפשר לנתק את גורלם של נדב ואביהוא מהנורמה המקראית של שכר ועונש. אסטרטגיה פרשנית זו איננה פשוטה כלל ועיקר, ויש להרהר האם רשאי הפרשן לבודד סיפור מסוים מהקשרו הרחב יותר. ועוד: כיצד יחליט הפרשן מהם גבולותיה של היחידה שאותה הוא מבודד, ואילו כלים ספרותיים ולשוניים ידריכו אותו בכך?²⁰

3. מטרתיו הערכיות של הפרשן:²¹ בדו-שיח נוקב עם דרידה מעיר חוקר הספרות, מרק אדמונדסון:²² "בה במידה שאתה קורא טקסט באופן ביקורתי, במידה שדרך הניסוח שלך טוענת להקיף אותו, טוענת להבין את הטקסט יותר טוב ממה שהוא מבין את עצמו - באותה מידה אתה מוותר על האפשרות שהטקסט יקרא אותך... יש יצירות שאנחנו קוראים אותם; לאחרים יש כוח לקרוא ולפרש

מנת לאפשר מהלך חיובי, של עמידה על תפיסה בריאה ונכונה יותר של העצמי והמציאות. אלא שהמהלך החיובי הזה אינו בולט לעין בכתביו, ורוב מפרשיו, ממשיכיו ומבקריו תפסו את המהלך השלילי שלו, בלי להתייחס למהלך החיובי האמור לבוא בעקבותיו.

19. עפרת, עמ' 45 מצהיר (בנימה אוהדת): "האקרובטיקות שלו הן מופע של שליפת שפנים מהכובע". ובעמ' 47: "כיצד אנחנו, הישראלים, מגיבים לכל מופע הלהטוטנות הפילוסופית...?".

20. במקרה הנידון, נראה כי סיפור נדב ואביהוא דווקא מתחבר מבחינה לשונית וספרותית לסיפור המסגרת של עשיית המשכן וימי המילואים, ועל כן אין לבודדו מהקשרו, ואכמ"ל.

21. לא התייחסתי כאן למגמה נוספת המאפיינת חלק גדול מראשי הדקונסטרוקציוניסטים, והיא החתירה למצוא קריאה 'חזקה' ו'מהנה' של הטקסט, ועיין ביקורתו של לנטריכיה, עמ' 185-186, ובמיוחד הערתו האירונית: "במסגרת שנקבעה על ידי דה-מן, יש להודות כי כתם דיו של רורשך הוא טקסט חזק, כי הוא פתוח לקריאות 'מהנות' (rewarding) רבות" (התרגום שלי - א"ו).

22. M. Edmundson, *Literature Against Philosophy, Plato to Derrida - A Defence of Poetry*, Cambridge 1995, p. 128 (התרגום שלי - א"ו).

אותנו. עניינו של הטעם הביקורתי והענווה הביקורתית הוא להבחין בהבדל הזה". הדברים אמורים בקשר לטקסט מעשה ידי אדם, והמלצת אדמונדסון היא להתמסר לעצמתו ולחכמתו של הטקסט, על מנת להרחיב את עולמך הרוחני ולהתוודע לאפשרויות אנושיות נוספות שלא מימשת אותן, וכפי שאדמונדסון מטעים בקטע אחר (עמ' 192): "[הסופר] מלמד אותנו לשאוב מהיבטים שונים של עצמנו, מקולות פנימיים שונים, ליצור גיוון ועושר קוהרנטיים...".

אם ביצירות מעשי ידי אדם כך, על אחת כמה וכמה ראוייה לנו גישה כזאת, של כובד ראש ומשמעת אינטלקטואלית,²³ בגשתנו אל ספר הספרים, יציר כפיו של בורא העולם. עלינו לפתוח את עצמנו בפני דבר ה', לתת לו לחדור אל קרבנו, ולטהר את מחשבותינו, רגשותינו ועצמותנו. אם טכניקות דקונסטרוקציוניסטיות עשויות, במינון הנכון, לעזור לנו להיות קשובים יותר לקולות זנוחים וניואנסים נסתרים בתוך הכתוב, נאמץ אותן בשתי ידיים. אך השימוש המופרז בכלים האלה עלול לדרדר את המהלך הפרשני לשיכרון חושים וקלות דעת,²⁴ שיש בהם כוח להרוס את המבנה הישן, אך אין בהם היכולת לכוונן בניין רוחני חדש ויציב.

23. עיין דבריו של אדמונדסון, עמ' 192, על חשיבותה ואופיה של המשמעת.

24. עיין בהרחבה ביקורתו של לנטריכיה (עמ' 177 ואילך) על ממשיכי דרכו האמריקאיים של דרידה. בעמ' 186 הוא מדבר על ההדוניזם המאפיין את האסכולה הזאת, השופטת את הפירוש על פי מידת העניין שבו. ויש לומר כי יש כאן דקונסטרוקציה של הדקונסטרוקציה, שהרי בהעדר מגע אמיתי עם הטקסט, עם המחבר ועם המציאות, הלהטוטנות מפסיקה במשך הזמן גם לעניין, ובכך החיפוש אחרי המעניין מערער את יסודותיו שלו עצמו, והשווה דבריו של ס' קירקיגור, בספריו השונים, על גורלו של האיש האסתטי.